

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv:

ALEXANDRU SURDU

Filosofia pentadică I. Problema transcendenței, Editura Academiei Române și Editura Herald, București, 2012

Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței, Editura Academiei Române, București și Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2012

UN NOU SISTEM CATEGORIAL FILOSOFIC: FILOSOFIA PENTADICĂ

HORIA DULVAC

Trebuie să recunosc că primul sentiment pe care l-am avut atunci când am ținut în mână cele două volume ale academicianului Alexandru Surdu (*Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, Editura Academiei Române și Editura Herald, 2012 și *Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței*, Editura Academiei Române – Editura Ardealul, București – Târgu Mureș, 2012) a fost că mă aflu în fața unei catedrale deja în lucru. Schelele amețitoare vestesc un proiect ușor neliniștitor prin amploarea și dimensiunile sale, dar cu o prudență bizantină, măreția coabitează cu utilitatea: primele încăperi de lucru sunt nu numai gata, ci funcționale, ele adăpostesc deja bucătăria sacră zilnică a preoților și enoriașilor. Intrând înăuntru, ai senzația pe care o resimți într-un locaș de cult, că încăperile sunt mai mari pe dinăuntru decât pe dinafară, iar derularea liniștitoare a proiectului pare la fel de sigură pe ea însăși și pe propria finalitate ca un ritual budist.

Că edificarea unui sistem categorial nu este o îndeletnicire curentă afirmă chiar academicianul Alexandru Surdu în *Prefața* la lucrarea *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*. Mai mult decât atât, așa cum însuși autorul recunoaște, „sistemele sunt criticate chiar înainte de a fi plănuite”¹.

¹ Al. Surdu, *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, p. 6.

Cu toate acestea, efortul acestei riscante întreprinderi este cu ușurință asumat, consumat și edificat în cea mai mare parte: monumentală apariție editorială probează, alături de cel de-al doilea volum, că ne aflăm în fața unui construct filosofic impresionant prin dimensiunea, erudiția, forța, structura și capacitatea sa de previziune. Este o lucrare ce traversează categoric marginile formale ale unor antologii integratoare a unei impresionante gândiri filosofice – ne aflăm în fața unui efort de construcție a unui sistem filosofic eficace și operațional, ba chiar vizionar și desfășurat pe planuri ample ale gândirii.

Să nu uităm că Alexandru Surdu și-a început formarea intelectuală și cariera ca logician, că a lucrat încă de la debutul maturității sale intelectuale (începând cu vârsta de 28 de ani), la Centrul de Logică al Academiei Române, alături de Constantin Noica, a cărui influență este continuată într-un fel și acum. Pilduitor este un detaliu pe care filosoful îl devoalează cu multiple prilejuri, referitor la un moment biografic în care Constantin Noica îl „îndatorează pentru totdeauna pe colegul său mai tânăr Alexandru Surdu, făcându-i cunoștință cu Nicolae Ștefănescu, fost profesor de limba greacă la seminarul *Mitropolit Nifon*, plătindu-i 20 lecții considerate suficiente pentru inițierea în limba greacă veche”, încercările repetate ale lui cercetătorului de atunci Alexandru Surdu de a plăti sub o formă sau alta contravaloarea acestor lecții se lovesc de refuzul lui Noica: într-o însemnare memorialistică, academicianul de mai târziu avea să mărturisească faptul că abia spre maturitate a înțeles valoarea simbolică a generozității lui Noica, în sensul unei logicii a dăruirii (un dar primit poartă în sine o anume esențialitate și necesitate a destinului, dobândind o nouă valoare). Nu este de asemenea mai puțin semnificativ că există opinii potrivit cărora Noica însuși ar fi fost influențat și stimulat de preocupările lui Alexandru Surdu în materie de logică și că acest interes i-ar fi influențat primului decizia de a da o anumită formă unor preocupări ale sale (a se vedea *27 trepte ale realului, Scrisori despre logica lui Hermes*, etc.).

Așadar, formația intelectuală primă de logician este un detaliu biografic de neignorat în înțelegerea operei filosofice a lui Alexandru Surdu: ne gândim, nu atât la eventuale precedente sau premise, cât mai degrabă la soliditatea structurii sistemului filosofic, la înțelegerea pe care această evoluție vectorială o induce în cadrul acestui proiect (care își rezervă o apodicticitate și o închidere specifică operelor definitive) de dimensiuni impresionante.

Arhitectura *filosofiei pentadice* începe cu volumul *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, acesta fiind structurat în două părți. Prima, *Introducere la filosofia pentadică*, conține unele referiri la filosofia categorial-sistematică, unele considerații metodologice, aspecte ontice și ontico-lingvistice, precum și prezentarea propriu zisă a structurii sistemului categorial-filosofic propus. Cea de-a doua parte, *Problema transcendenței*, realizează tratarea substanțială a conceptului, cu întregul său aparat de cercetare în măsură să conducă la contextualizarea, clarificarea și operarea deschiderilor necesare: începând de la trecerea în revistă a accepțiilor curente ale transcendenței, trecând prin concepțiile metafizice contemporane și până la problemele teologice pe care le ridică, la perspectiva religioasă văzută ca o legătură a omului cu transcendența divină.

Este o întreprindere solidă care manipulează concepte puternic fundamentate și revelator contextualizate, din care nu lipsesc unele aplicații și perspective interdisciplinare, curajoase și novatoare, cărora autorul le conferă o nouă semnificație, credibilitate și legitimitate: este vorba de „psihologia sinergetică a transconștiinței” și „problema transcendenței parapsihice”. În linii mari, autorul se referă la unele procese psihice neîncadrabile în subconștient, subconștient sau preconștient și care, depășind nivelurile obișnuite ale conștiinței, sunt clasate ca aparținând unui *supra-nivel*. Este evocat un concept vicinal filosofiei, venind îndeosebi din câmpul de cercetare al fizicii și anume *sinergetică*, acea capacitate de autoorganizare a componentelor interne ale unui sistem: din această perspectivă, transconștiința ar fi „nivelul cel mai înalt, unde conștiința funcționează ca o *cooperare sinergetică* a tuturor funcțiilor de la toate nivelurile psihismului uman, a tuturor componentelor (psihice, fiziologice, genetice) ființei umane”².

Această „religare”, care generează starea de religiozitate (ea fiind un fenomen de *rezonanță*, în terminologia lui Odobleja, sau de *actualizare* respectiv *potențare* în sensul dualității contradictorii a lui Ștefan Lupașcu), face posibil „inconceptibilul”, autorul făcând din conceptul de „psihologie sinergetică” un termen de natură să lucreze la soluționarea eficientă a unor probleme amplasate în câmpul de investigație al religiozității, un instrument „operant în toate domeniile credinței religioase care conduce la rezultate spectaculare”³.

În ceea ce privește conceptul *transcendenței parapsihice*, acesta abordează percepția extrasenzorială (care, dacă este *autentică*, „nu este reprezentare”), a „transcenderii corporalității fizice și a apariției unor fenomene psihice care, prin manifestările lor, încalcă cerințelor principiilor logice obișnuite”⁴.

Este vorba de fenomene care se plasează „la limita dintre Existență și Transcendență, ceea ce nu poate fi nici înțeles (de la *intellectus*) și nici justificat rațional (de la *ratio*), ci doar reprodus, oglindit (de la *speculum*), speculativizat, adică gândit într-o modalitate corespunzătoare unor alte principii noetice”⁵.

Toate aceste „relatări despre categoriile subordonate transcendenței și modalitatea diferită a raportării acestora față de categoriile obișnuite”⁶ reprezintă de fapt doar „un preludiu al subsistenței”⁷, așa cum autorul anunță încă din finalul primului volum: „... conceptual, Transcendența ar trebui ar trebui situată la sfârșitul și nu la începutul sistemului de față. De fapt, nu Transcendența ci Subsistența este începutul, problema transcendenței fiind doar preludiul”⁸.

² Alexandru Surdu, *op.cit.*, p. 184.

³ *Ibid.*, p. 155.

⁴ *Ibid.*, p. 165.

⁵ *Ibid.*, p. 177.

⁶ Alexandru Surdu, *Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței*, p. 10.

⁷ *Ibid.*, p. 9.

⁸ Alexandru Surdu, *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, p. 235.

Cel de-al doilea *opus* din proiectul asumat de filosof, volumul *Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței*, cel care reprezintă de fapt nucleul sistemului categorial filosofic anunțat, este împărțit în cinci părți ce parcurg și soluționează întregul conținut conceptual al subsistenței: de la accepțiunea originar-filosofică a subsistenței, trecând prin „cele cinci supercategorii autologice” (analizate, „în pofida impedimentelor lingvistice și semantice” într-o „tradiție a enumerării care se bazează și pe importanța și ponderea care le-au fost acordate în decursul timpului”⁹ – acestea sunt *Unum, Totum, Infinitum, Aeternitas, Absolutum*), până la ipostazele și formele de manifestare ale acestuia.

În prima parte sunt analizate vocația etimologică și accepțiunea originar-filosofică a conceptului de *subsistenței* care își extrage resursele din filosofia grecească unde avea semnificația de „substrat natural (*physikon, hypokeimenon*), determinat sau nedeterminat (*aoriston*), uneori unic și infinit (*hen hai apeiron*), alteleori multiplu; substratul având același înțeles cu element (*stoicheion*), sau principiu (*arche*), care însemna și început”¹⁰.

Etimologic, subsistența recurge la termenul latin „*subsistentia/sub+sisto, sistere, sistere, stiti, statum* care înseamnă *a sta sub, a persista, a rezista, dura, etc.*”¹¹, identificându-se și rădăcinile grecești *histemi* (*histamai și histanai*) – *statis și hypostasys* (a sta sub), mergând până la rădăcina indoeuropeană *sta* (care a generat românescul *a sta, stare*, sau germanul *stehen, stand, gestanden și sistieren (a sista)*¹².

Evoluția, ba chiar „abandonarea” termenului nu s-au făcut cu pierderea semnificațiilor originare, accepțiile sale revenind „cu mai multă pregnanță în cadrul Transcendenței, mai ales ca determinații ale Divinității, urmărindu-se în cadrul religiilor chiar legătura cu aceasta prin mijloace speculative”¹³.

Acest „caracter inefabil” al subsistenței rezidă în faptul că „aceasta, nefăcând parte din Existență, *nu există*, adică nu este ceva determinat în spațiu și timp și, ca atare, nu poate să aibă un nume”, ceea ce implică desigur o „imposibilitate a exprimării judicativ-propoziționale a Subsistenței, căci față de aceasta, nu poate fi enunțată copulativ (nici prin „există” nici prin „este”, nici prin „are”), nici un predicat, astfel încât sau afirmația sau negația să fie adevărată. În plus, Subsistența nici nu are atribute (determinații, proprietăți) care să fie enunțate despre ea ca predicate”¹⁴.

În capitolul al doilea sunt încadrate în sistemul conceptual construit de filosof cele cinci „supercategorii”: semnificația *Unului, Totul, întregul și totalitățile, Infinitul și infinitățile, Eternitatea și temporalitățile, Absolutul*, iar în capitolul trei, intitulat „*Antologia supercategoriilor*” este operată o radiografie a acestor supercategorii ale subsistenței: de la presupuzițiile ontologice ale supercategoriilor lor, până la explicații psihologice, implicații gnoseologice și interpretări lingvistice.

⁹ Alexandru Surdu, *Filosofia pentadică II. Teoria subsistenței*, p. 9.

¹⁰ *Ibid.*, p. 20.

¹¹ *Ibid.*, p. 19.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, p. 36.

¹⁴ *Ibid.*, p. 37.

„Autologia supercategoriilor” vizează faptul că „ele se spun pe sine însele și nu au ca atare vreo semnificație diferită de acestea, adică nu sunt *semne* pentru altceva”¹⁵. Prefixul *super* ar sugera „o raportare extensivă la *categorie* în accepția filosofică (cum este *genul* față de *specie*), dar supercategoria este și altceva decât categoria în genere”¹⁶.

Un sistem clasificator de tipul „Arborele lui Porphyrius” este pus să semnifice și să „ilustreze, în accepție semantică, deosebirea dintre genurile supreme sau categoriile filosofice și supercategorii”¹⁷: „individualul nu se spune despre nimic, dar despre el se spun toate tipurile de expresii, iar genul suprem se spune despre toate tipurile de expresii subordonate, dar despre el nu se mai spune nimic (denumirea de categorie filosofică având același înțeles ca «gen suprem»”¹⁸.

Filosoful depășește această venerabilă structură arborescentă folosită în evul mediu și preluată de Bacon și Descartes (în treacăt fie spus, criticată de Wittgenstein, a cărei structură a fost propusă a fi înlocuită de Deleuze sau Guattari cu marginalitatea și relația *rizomială*) într-o manieră proprie: „Supercategoriile nu au semnificație ontică, nici în sens ascendent (piramidal, pe arborele lui Porphyrius), nici în sens descendent (denominativ prejudicativ). Supercategoriile nu se aseamănă cu categoriile filosofice nici prin extensiune ontică, și nici prin exprimabilitate”¹⁹.

Aceste supercategorii, deși sunt expresii lingvistice, ca și categoriile, nu au o semnificație ontică, dar se dezvoltă în cadrul unor „presupoziții ontologice”, sunt un fel de „super genuri supreme”; ele „nu sunt idei în sens platonice, adică din perspectivă ontologică, entități *ante rem*, eventual separate (*choris*) de obiectele sensibile, ca și gândurile sau ideile obișnuite. Dar, în măsura în care țin de Subsistență, sunt *anterioare* Existenței (ca și Ființei, Realității și Existenței reale)”²⁰.

Pentru că aceste cuvinte ce exprimă supercategoriile nu au un corespondent *in re* (este o referire la cele trei tipuri de existențe (*onta*): *in re*, *in voce* și *in mente*), filosoful recurge la unele „explicații psihologice” ale acestor supercategorii. De exemplu, *Totul*, care nu mai are nici un corespondent *in re*, „în termeni moderni ... are înțeles dar nu are semnificație; el exprimă ceva, dar nu se spune despre nimic.”²¹ În acest caz, cuvântul supercategorial se ridică la un mare nivel de generalitate și lucrează înainte de toate în sens aristotelian ca „simbol al unor afecțiuni ale sufletului (*pathemata tes psyches*)”²².

Dat fiind că „obiectul gândirii (*noeton*) nu există ca atare ci este produs de către activitatea gândirii”²³, facultățile raționale sunt diferențiate de acelea ale sensibilității, care se referă la obiecte preexistente, fiind în strânsă legătură cu senzorialitatea.

¹⁵ *Ibid.*, p. 109.

¹⁶ *Ibid.*, p. 112.

¹⁷ *Ibid.*, p. 109.

¹⁸ *Ibid.*, p. 111.

¹⁹ *Ibid.*, p. 115.

²⁰ *Ibid.*, p. 113.

²¹ *Ibid.*, p. 114.

²² *Ibid.*, p. 115.

²³ *Ibid.*, p. 116.

Recursul final este unul la „speculațiune (*theoria*) sau gândire speculativă (*nous theoretikos*), cu ajutorul căreia omul gândește și altceva decât o face cu ajutorul intelectului și al rațiunii”²⁴.

În fine, în capitolul al patrulea al acestui consistent volum sunt tratate într-o manieră sistematică felurite ipostaze ale subzistenței, încercându-se fixarea acelei „scheme structurale a filosofiei pentadice”, cu următoarele elemente nodale: *supersistența* (un soi de entitate superioară care cuprinde *Lumea* în conținutul ei ca *Subsistență*), *protosistența* („mișcătorul este numit adesea primul (*to proton*) – „protosistența având deci o legătură cu începutul Lumii, dar nu se reduce la acesta”²⁵, *episistența* (ca „subsistență de pe urmă sau ultimă (*eschatos*) a Lumii”²⁶), *Transcendența* (ca punct de plecare al filosofiei pentadice, aspecte tratate în volumul anterior) și *Transcendentalitatea*. Ceea ce filosoful numește „dreptunghiul Existență – Ființă Realitate și Existență Reală”²⁷ din schema structurală a filosofiei pentadice devine nu doar operant, ci începe abia acum, la înțelegerea ultimului capitol al volumului al doilea, să ilumineze și să clarifice întregul demers filosofic derulat cu o rigoare și energie copleșitoare.

Exigențele acestui efort, dezvoltat pe un câmp intelectual de o vastitate, erudiție și profunzime uneori deconcertante, își dovedesc cu o uimitoare claritate utilitatea: deși ne aflăm la o anume distanță de finalizarea impresionantei lucrări, cele două apariții editoriale reprezintă nu doar pietrele solide pe care se sprijină această construcție, dar și un traiect deja parcurs și soluționat, construcții deja durabile ale unui puternic și aproape monumental edificiu filosofic.

²⁴ *Ibid.*, p. 119.

²⁵ *Ibid.*, p. 171.

²⁶ *Ibid.*, p. 178.

²⁷ *Ibid.*, p. 196.